

EN UNDERSÖKNING GENOMFÖRD
PÅ UPPDRAG AV RIKSPOLISSTYRELSEN,
RIKSÅKLAGAREN, DOMSTOLSVERKET

Brottsoffren i rättsprocessen

MAGNUS LINDGREN
JENNIFER QVARNSTRÖM

Brottsoffren i rättsprocessen

Magnus Lindgren & Jennifer Qvarnström

September 2003
ISBN 91-89475-19-4

Förord

I mars 2001 antog riksdagen propositionen *Stöd till brottsoffer* (prop. 2000/01:79) med förslag till åtgärder för att ytterligare förbättra stödet till de som utsatts för brott. I anslutning härtill fick Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket i uppdrag av regeringen att utarbeta en metod för kvalitetssäkring inom brottsofferområdet.

Av uppdraget framgår att en metod skall utarbetas till stöd för hur polis, åklagare och domstol, som en del av respektive myndighets kvalitetssäkringsarbete, skall kunna följa utvecklingen av hur brottsoffer upplever sig bemötta i sin kontakt med rättsväsendet.

Uppdraget redovisades till regeringen i samband med årsredovisningen för år 2002 och innehåller bland annat förslag på genomförandet av en återkommande nationell rättsväsendegemensam brottsofferundersökning.

Under det gångna året har Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket genomfört en pilotundersökning beträffande brottsoffers upplevelser av polis, åklagare och domstol. Undersökningen avser bland annat bemötande, tillgänglighet och information. Resultaten är sammanfattade i denna rapport.

Rapporten har skrivits av brottsofferspecialisten Magnus Lindgren och kriminologen Jennifer Qvarnström vid polisenheten, Rikspolisstyrelsen.

Harald Boström
Enhetschef
Rikspolisstyrelsen

Kristina Tollbäck
Enhetschef
Riksåklagaren

Birgitta Holmgren
Enhetschef
Domstolsverket

Innehåll

Inledning	1
Metod	4
<i>Urval</i>	4
<i>Datainsamling</i>	5
<i>Bortfall</i>	5
Resultat	7
<i>Polisen</i>	7
Polisens roll	7
Polisens skyldigheter	8
Tidigare forskning	9
<i>Polisens tillgänglighet</i>	9
<i>Brottsoffrens uppfattning om polisens bemötande</i>	10
<i>Brottsoffrens uppfattning om informationen från polisen</i>	12
<i>Brottsoffrens uppfattning om polisens handläggning av ärendet samt resultatet av polisens arbete</i>	16
Sammanfattning	17
<i>Åklagaren</i>	19
Åklagarens roll.....	19
Åklagarens skyldigheter.....	19
Tidigare forskning	20
<i>Den inledande kontakten och åklagarens tillgänglighet</i>	20
<i>Förekomst av målsägandebiträde och/eller stödperson</i>	23
<i>Åklagarens hjälp med skadeståndstalan</i>	25
<i>Brottsoffrens uppfattning om åklagarens bemötande</i>	27
<i>Brottsoffrens uppfattning om informationen från åklagaren</i>	29
Sammanfattning	29
<i>Domstolen</i>	31
Domstolens roll.....	31
Domstolens skyldigheter.....	31
Tidigare forskning	31
<i>Kallelsen</i>	31
<i>Tillgång till särskilt väntrum</i>	32
<i>Brottsoffrens uppfattning om bemötandet i domstolen</i>	34
<i>Brottsoffrens uppfattning om informationen från domstolen</i>	36
Sammanfattning	38
<i>Brottsoffrens förtroende för rättsväsendet</i>	40
Diskussion	43
Litteratur	47

Inledning

Under senare år har det genomförts en rad åtgärder och reformer i syfte att förbättra brottsoffers¹ möjligheter till stöd, skydd och hjälp. Det handlar till exempel om förbättrad ersättning, utökad rätt till målsägandebiträde och stödperson, möjlighet till spärrmarkering och fingerade personuppgifter samt en ökad informations- och underrättelseskyldighet för polis och åklagare. Samtidigt har forskningen och metodutvecklingen inom brottsofferområdet ökat markant tack vare inrättandet av Brottsoffermyndigheten.

Även inom rättsväsendet har brottsoffrens situation börjat uppmärksammas i allt större utsträckning. För polisens vidkommande har detta bland annat skett inom ramen för Rikspolisstyrelsens inspektionsverksamhet samt i ett antal centrala utbildningssatsningar. Frågorna har också uppmärksammas i ett flertal rapporter, i första hand från Rikspolisstyrelsen, med fokus på brottsoffer. Vidare har många lokala polismyndigheter utarbetat särskilda ”brottsofferskrifter” med information om det allmänna förfarandet i en polisutredning och upplysningar om möjligheter till stöd och ersättning m.m.

En liknande utveckling kan ses inom åklagarväsendet. Exempelvis har samtliga Sveriges åklagare, genom ett samarbete mellan Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten, fått särskild utbildning i skadestånds- och bemötandefrågor.

När det gäller domstolarna har Domstolsverket medverkat till utbyggnaden av vittnesstödsverksamheten. Detta har inneburit att det numera vid många tingsrätter och hovrätter finns ideella så kallade vittnesstöd, som bistår brottsoffer och vittnen med stöd och hjälp. Domstolsverket har också genomfört en översyn av utformningen och innehållet i de kallelseblanketter som skickas till brottsoffer. Även

¹ Med brottsoffer avses i denna rapport främst fysiska personer som utsatts för brott. Vidare avses såväl direkta som indirekta offer. Exempel på den senare kategorin är anhöriga till våldsdödade, barn som växer upp i våldets närhet och personer som i sina yrken exponerats för stark känslomässig stress. I tillämpliga delar omfattar definitionen även vittnen och juridiska personer. I den mån definitionen är av direkt betydelse för tillämpningen av en bestämmelse används begreppet målsägande. Rättegångsbalken (RB) 20 kap. 8 § definierar målsägande som den mot vilken ett brott har blivit begånget eller som har blivit förnärad av brottet eller som har lidit skada av det. Målsägandebegreppet är således i den praktiska tillämpningen ofta smalare än brottsofferbegreppet.

på det lokala planet har åtgärder vidtagits för att förbättra förhållandet för brottsoffer. Flera tings- och hovrätter har till exempel inrättat särskilda väntrum för att brottsoffer och vittnen skall slippa konfronteras med den tilltalade före själva rättegången. På vissa orter har man tagit fram broschyrer med information om att det vid den aktuella tings- eller hovrätten är möjligt att vänta i ett särskilt väntrum samt att det finns vittnesstödjare.

Trots det ökade intresset för brottsoffers situation tyder dock mycket på att det finns brister i praktiken när det gäller samhällets stöd till och skydd av brottsoffer. Det finns således en fara att uppmärksamheten, trots goda intentioner, endast blir till retorik utan reellt innehåll.

En orsak till att brottsofferfrågorna inte fullt ut har fått det genomslag i praktiken som lagstiftaren avsett är att brottsoffer av många fortfarande betraktas som en mjuk fråga; en arbetsuppgift för ideella organisationer eller för särskilt ”snälla” och intresserade poliser, åklagare, socialarbetare etc. Att stödja och skydda brottsoffer skall emellertid inte i första hand göras för att det är ”synd” om offren eller för att man skall vara snäll. Ytterst handlar det om att brottsoffer skall tillförsäkras sina grundläggande mänskliga rättigheter. Det handlar till exempel om rätt till ersättning och medicinsk, psykisk och social hjälp, rätt till information om utvecklingen i det egna ärendet etc.

En annan orsak är att en del myndigheter har en bristande helhets-syn. Under senare år har utsatta kvinnor och barn samt offer för rasistiska och homofobiska brott varit prioriterade områden. Dessa grupper är också exempel på särskilt sårbara brottsoffer; kvinnor och barn på grund av våldets struktur där gärningsmannen ofta är någon som offret känner eller står i beroendeställning till, offer för homofobiska och rasistiska brott (så kallade hatbrott) eftersom brotten inte bara är en attack mot individen utan också en attack mot offrets hela livsstil och/eller kultur. Dessa brott är också ett angrepp mot de grundläggande demokratiska värdena i en stat. Andra särskilt sårbara grupper är till exempel äldre, funktionshindrade och socialt utslagna. Listan kan göras lång. Det centrala är emellertid att en stor del av de reaktioner, behov och problem som individer ställs inför efter att ha utsatts för brott är generella. Det finns således mer som förenar än som skiljer olika offergrupper åt. De rättsvårdande myndigheterna måste därför se till helheten när man utvecklar det brottsofferstödjande arbetet. Det gäller inte minst för att motverka att enskilda grupper ställs mot varandra.

En tredje orsak till att brottsofferfrågorna i vissa fall har haft svårt att få genomslag i praktiken är bristande samverkan och samordning mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer. En avgörande förutsättning för att det sektorsöverskridande brottsofferstödjande arbetet i lokalsamhället skall fungera är att det i praktiken finns en utvecklad samverkan mellan olika aktörer, där var och en upprätthåller sin yrkesroll och sitt ansvar.

På ett generellt plan handlar det således om att se brottsofferfrågorna som en del av mänskliga rättigheter, att ha en helhetssyn samt att ha en utvecklad samverkan och samordning mellan myndigheter och mellan myndigheter och ideella organisationer.

En central del i myndigheters brottsofferstödjande arbete är att systematiskt samla in och ställa samman brottsoffers erfarenheter av och synpunkter på det egna arbetet.

Enligt ett regeringsuppdrag (Ju2001/4715/KRIM) skall Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket utarbeta en metod till stöd för hur polis, åklagare och domstol skall kunna följa utvecklingen av hur brottsoffer upplever sig bemötta i sin kontakt med rättsväsendet.

Denna rapport redovisar resultaten från en pilotundersökning som har genomförts i syfte att utarbeta en dylik metod.

Undersökningen studerar brottsoffers upplevelser av polis, åklagare och domstol vad avser bland annat bemötande, tillgänglighet och information. Inom ramen för undersökningen har även samtliga berörda polismyndigheter, åklagarkammare och tingsrätter kontaktats i syfte att undersöka i vilken utsträckning information rutinmässigt ges till brottsoffer, om det finns särskilda väntrum, hur möjligheterna till stöd och hjälp ser ut i praktiken m.m.

Metod

Urval

Populationen i föreliggande undersökning utgörs av fysiska personer (till skillnad från ett bolag eller annan juridisk person) som anmält ett brott till polisen och som hörts i domstol med anledning av brottet. I undersökningssammanhang är det dock sällan möjligt att undersöka samtliga personer i en population utan man tvingas göra ett urval.

Vid urvalsförfarandet uppstår alltid en osäkerhet huruvida urvalet är representativt för den aktuella populationen. Idealet vore att dra ett slumpmässigt urval av samtliga brottsoffer som hörts i domstol. Av praktiska skäl är detta emellertid inte möjligt i denna undersökning. För att undersökningen skall kunna genomföras inom rimlig tid måste även urvalet begränsas till en viss tidsperiod.

Urvalet i denna undersökning bygger på brottmålsdomar meddelade under september 2002. Brottmålen har innehållit målsägande äldre än 15 år som kallats att höras i rättegången. Totalt utgörs urvalet av 281 personer. De fem tingsrätter som ingår i undersökningen har indelats i fyra grupper efter områdets storlek. Dessa är storstadsområdet, mindre storstadsområden, mellanstora områden, samt mindre områden.

Urvalet av tingsrätter har varit strategiskt för att på bästa möjlig sätt ändå spegla landets tingsrätter. Exempelvis eftersträvades god geografisk spridning samt god spridning vad gäller områdenas urbaniseringsgrad och befolkningstäthet. Vidare visar en granskning att de aktuella tingsrätterna skiljer sig vad gäller till exempel tillgång till särskilda väntrum för brottsoffer och vittnen. Vilken typ av information som delas ut och i vilken omfattning detta sker varierar också mellan tingsrätterna. Trots detta kan det finnas stora skillnader mellan tingsrätterna i urvalet och övriga tingsrätter i Sverige. Sammantaget innebär detta att resultaten i första hand kan anses gälla de i undersökningen aktuella tingsrätterna. Det finns dock ingenting som talar för att dessa tingsrätter skiljer sig i någon avgörande utsträckning från övriga tingsrätter. Att resultaten ligger i linje med andra undersökningar är också en indikation på god representativitet. Även om resultaten bör tolkas med försiktighet torde de ge en indikation på situationen för brottsoffer i rättsprocessen.

Datainsamling

Datainsamlingen genomfördes i form av en postenkät med Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren och Domstolsverket som avsändare. Två skriftliga påminnelser skickades till dem som inte besvarade frågeformulären, varav den sista innehöll ett nytt frågeformulär. Frågeformuläret skickades ut första gången i november 2002. Utfrågandet skedde således i genomsnitt drygt en och en halv månad efter att dom hade meddelats.

Bortfall

Vid undersökningar där självrapporteringsmetoden används uppstår ofta problem på grund av att människor inte vill eller har möjlighet att delta i undersökningen. I föreliggande undersökning besvarades 161 av total 281 frågeformulär, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 57 procent.

I de flesta fall är orsaken till varför frågeformulären inte besvarades okänd. För att få en bättre bild av bortfallets utseende gjordes därför en så kallad *strukturjämförelse*. Detta innebär att man undersöker om grupperna skiljer sig åt med avseende på till exempel kön och ålder. Resultatet från strukturjämförelsen visar bland annat att andelen män är procentuellt sett högre i bortfallsgruppen. Vidare är andelen personer där åtalet ogillats större i bortfallsgruppen.

För att få ytterligare information om bortfallets utseende genomfördes en *kvalitativ bortfallsanalys* där ett antal slumpmässigt utvalda personer kontaktats per telefon för en kortare intervju. De kontaktade personerna tillfrågades dels om orsaken till att de inte besvarat frågeformuläret, dels om i vilken utsträckning de har förtroende för rättsväsendet.

Bortfallsanalysen, som omfattar 19 personer, visar att den främsta anledningen till att frågeformuläret inte besvarats är att formuläret försvann i vardagslivet. Den näst vanligaste orsaken är att många personer uppgav att de hade svårt att förstå orden. Ett par personer menar också att det var för känslomässigt påfrestande att besvara frågorna. Det finns också de som menar att de inte känner sig som brottsoffer och därför inte har besvarat formuläret.

Ytterligare en viktig fråga är om de som inte har svarat är mer missnöjda med rättsväsendet än de som har deltagit i undersökningen. Av

tabell 1 framgår att det inte finns några större skillnader mellan grupperna. Personer som inte deltagit uppger dock i större utsträckning att de saknar förtroende för rättsväsendet.

Tabell 1. Brottsoffrens förtroende för rättsväsendet. Uppdelat på personer som deltagit, respektive ej deltagit i undersökningen. Procent.

	Deltagit (n=161)	Ej deltagit (n=14)²
Stort förtroende	33%	22%
Ganska stort förtroende	43%	50%
Ganska litet förtroende	16%	14%
Inget förtroende	8%	14%

Sammanfattningsvis visar strukturjämförelsen och den kvalitativa bortfallsanalysen på vissa skillnader mellan personer som har svarat och personer som inte besvarat frågeformuläret. Strukturjämförelsen visar till exempel att andelen män är procentuellt sett större i bortfallsgruppen. Vidare är andelen fall där åtalet har ogillats i bortfallsgruppen i majoritet. Av den kvalitativa bortfallsanalysen framgår att den främsta orsaken till att vissa personer inte har deltagit i undersökningen förefaller vara att frågeformuläret har försvunnit i vardagslivet. Vidare tycks personer som inte deltagit sakna förtroende för rättsväsendet i större utsträckning än de som besvarat frågeformuläret.

² Denna siffra baseras på personer som ingår i bortfallsanalysen och som svarat på frågan om de har förtroende för rättsväsendet.

Resultat

Polisen

Polisens roll

Polisen, som är tillgänglig 24 timmar om dygnet, sju dagar i veckan och 365 dagar om året, är ofta den första och enda representant för samhället som personer utsatta för brott kommer i kontakt med. Vid enklare vardagsbrott (t.ex. cykelstöld) har den drabbade vanligtvis endast kontakt med en civilanställd anmälningssupptagare. Den första kontakten kan ske per telefon (i vissa fall på distans i form av ett så kallat callcenter) eller genom ett personligt besök på polisstationen. Vid grövre brott (t.ex. misshandel och bostadsinbrott) sker den första kontakten vanligtvis med en polisman direkt på brottsplatsen. Vid detta tillfälle vidtar polisen om möjligt adekvata förstahandsåtgärder, bland annat ett första förhör med den drabbade och eventuella vittnen. Om det är motiverat, till exempel av brottets grovhet, görs också en grundlig brottsplatsundersökning. Om det trots detta saknas konkreta tips eller spaningsuppslag för att gå vidare med förundersökningen läggs den ned. Ibland sker detta i direkt anslutning till att brottet kommer till polisens kännedom.

För många brottsoffer kan en nedläggning upplevas som stötande eftersom man inte blivit upplyst om att polisen fortsätter att bevaka utredningen på olika sätt, oftast i form av godspaning eller andra uppföljningar. Det har visat sig vara en svår pedagogisk uppgift för polisen att förklara för ett brottsoffer att utredningen kan återupptas om det skulle framkomma några nya omständigheter av värde. I de fall utredningen drivs vidare har offret många gånger även kontakt med en utredande polis. Dessa påföljande kontakter kan gälla kompletterande uppgifter eller regelrätta förhör. Om utredningen går vidare och förundersökningen slutförs redovisas denna med ett förundersökningsprotokoll till åklagaren.

Polisen har därför en mycket viktig funktion i samhällets samlade brottsofferstödande verksamhet. Själva mötet mellan ett brottsoffer och polisen är betydelsefullt i flera avseenden; det gäller den drabbades återhämtningsprocess, polisens utredning av brottet, offrets fortsatta medverkan i rättsprocessen samt allmänhetens inställning till polisen. Viktigt att tänka på är att det som för polisen kan uppfattas som en rutinhändelse inte sällan för den drabbade är något som endast inträffar

far en gång i livet och som väcker starka känslor. Det är därför viktigt att polisen har kunskap om och förberedelse för hur sårbar en person kan vara efter att ha varit med om en starkt känsloladdad händelse.

Polisens skyldigheter

I Sverige regleras polisens skyldigheter gentemot brottsoffer i första hand i regeringsformen, polisförordningen (SFS 1998:1558) och förundersökningskungörelsen (SFS 1947:948). Av 1 kap. 2 § regeringsformen (RF) framgår att den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet.

Av 1 kap. 6 § polisförordningen (PF) framgår att polisen bör sträva efter att ge alla medborgare råd och stöd. Dessutom bör polisen särskilt ge dem som utsatts för brott den information som behövs med anledning av det inträffade.

Av 13 a § förundersökningskungörelsen (FuK) framgår att brottsoffer skall underrättas om att åklagaren under vissa förutsättningar kan föra talan om enskilt anspråk i anledning av brott och om möjligheterna att få ersättning enligt brottsskadelagen. Är brottet sådant att det kan komma i fråga att förordna ett målsägandebiträde enligt lagen om målsägandebiträde eller att meddela besöksförbud enligt lagen om besöksförbud, skall brottsoffret så snart som möjligt informeras om de regler som gäller för detta. Vidare framgår att brottsoffer skall ges information om reglerna om stödperson i 20 kap. 15 § och 23 kap. 10 § rättegångsbalken (RB), om möjligheterna att få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen samt om vilka myndigheter, organisationer och andra som kan lämna stöd och hjälp. Underrättelse om ersättning respektive information om möjligheter till stöd och hjälp från myndigheter och organisationer skall ges om det inte är uppenbart att den inte krävs eller om det är förenat med betydande svårighet. Enligt 13b § FuK skall brottsoffer också tillfrågas om de vill bli underrättade om olika beslut som fattas i ärendet. Brottsoffret kan således begära att han eller hon önskar få besked om att förundersökning inte skall inledas eller läggas ned, beslut om att åtal inte skall väckas samt tidpunkt för eventuell huvudförhandling och dom i målet. Någon generell bestämmelse om att polisen fortlöpande skall underrätta brottsoffer om viktiga händelser i brottsutredningen, till exempel om en misstänkt gärningsman berövas friheten, finns inte. Däremot framgår av 13 c §

FuK att brottsoffer, om så är påkallat, skall underrättas om en gripen, anhållen eller häktad person avviker. Av 13 d § FuK framgår också att så snart åtal beslutats, skall målsäganden underrättas om beslutet. I 14 § FuK slås fast att brottsoffer som begärt information alltid skall underrättas i de fall polismyndigheten fattat beslut att inte inleda eller lägga ned en förundersökning. När det gäller sättet att lämna information bör detta, enligt departementspromemorian *Brottsoffren i blickpunkten* (Ds 1993:29), ske såväl skriftligen som muntligen.

Som framgår ovan har således svensk polis omfattande skyldigheter gentemot brottsoffer.

Tidigare forskning

Under de senaste decennierna har polisens viktiga roll i förhållande till brottsoffer uppmärksammats i allt större utsträckning. På senare tid har även brottsoffrens betydelsefulla roll i polisens arbete börjat tilldra sig visst intresse. Detta har bland annat medfört att det över hela världen har genomförts undersökningar med fokus på brottsoffers inställning till polisen.

När det gäller brottsoffers erfarenheter av och inställning till polisen i Sverige har det sedan slutet av 1970-talet genomförts ett tjugotal undersökningar. Resultaten från dessa undersökningar visar att personer som utsatts för brott i stort sett är nöjda med polisen. I de fall brottsoffren är missnöjda med polisens insats tycks orsaken bland annat vara brist på information (Lindgren, 1996; 1997a; 1999; Lindgren & Christiansson, 1994; RPS 1997:3) och brist på engagemang (Lindgren, 2002).

Polisens tillgänglighet

I den allmänna debatten har polisen kritiserats för att ofta avskriva ärenden i nära anslutning till att brottet anmäls, vilket medför att många brottsoffer endast möter polisen vid själva anmälan. Det har också framförts kritik mot att det är svårt att komma i kontakt med polisen per telefon samt att det i vissa fall är svårt att nå rätt person vid polisen.

Resultaten från den här undersökningen visar att tre av fyra brottsoffer har haft minst en påföljande kontakt med polisen efter anmälan. Resultatet hade troligen blivit annorlunda om undersökningen inte enbart omfattat ärenden som lett till en huvudförhandling.

Brottsoffren tillfrågades vidare om de var nöjda med hur lätt det varit att komma i kontakt med polisen per telefon respektive hur lätt det har varit att få kontakt med rätt person.

Resultaten visar att majoriteten (84%) av de tillfrågade är nöjda med hur lätt det har varit att komma i kontakt med polisen per telefon. Flertalet (89%) är också nöjda med hur lätt det har varit att få kontakt med rätt person inom polisen.

Det finns dock vissa skillnader i svaren. Fler män än kvinnor samt dubbelt så många brottsoffer som har varit utsatta för allvarigare brott³, jämfört med personer som varit utsatta för brott där påföljden är fängelse alternativt böter, uppger att det har varit svårt att få kontakt med rätt person.

Brottsoffrens uppfattning om polisens bemötande

När det gäller brottsoffrens uppfattning om polisen visar tidigare forskning att brottsoffer i allmänhet är nöjda med polisens bemötande (se t.ex. BRÅ 1988:1; Hedlund, 1979; Lindgren, 1996; 1997a; 1999; 2002; Lindgren & Christiansson, 1994; Lindgren & Qvarnström, 2003; Persson, 1990; Tiby, 1999). Många beskriver också de enskilda poliser som de varit i kontakt med som vänliga och hjälpsamma (BRÅ 1988:1; Jonsson, 1995; Lindgren, 1996; 1997a; 1999; Lindgren & Christiansson, 1994). Dessa resultat gäller i princip oavsett vilken offerkategori undersökningen avser och oberoende av vilka områden som har undersökts. Generellt kan dock sägas att kvinnor och äldre personer är nöjdare med polisen. Ett resultat som för övrigt även gäller undersökningar av allmänhetens inställning till polisen.

Resultaten från den här undersökningen visar att brottsoffer generellt sett är nöjda med polisens bemötande. På en direkt fråga uppger 88 procent att de är mycket eller ganska nöjda med polisens bemötande.

Majoriteten (72%) av de tillfrågade rapporterar också att polisen visat förståelse för deras reaktioner med anledning av brottet. Detta gäller framför allt kvinnor och personer över 40 år.

³ Med allvarliga brott avses i detta sammanhang brott där endast fängelse ingår i straffskalan.

Som framgår av tabell 2 beskrivs de flesta poliser som hjälpsamma, professionella och tillmötesgående. Det bör dock noteras att 16 procent av de tillfrågade beskriver poliserna som tvära/bryska, och 20 procent menar att poliserna var ointresserade.

Tabell 2. Brottsoffrens uppfattning om de enskilda poliser som de varit i kontakt med till följd av det inträffade. Procent.

	Mycket	Ganska	Inte alls
Hjälpsamma	62%	30%	8%
Tillmötesgående	62%	32%	6%
Professionella	50%	40%	10%
Tvära/Bryska	5%	11%	84%
Ointresserade	7%	13%	80%

Resultaten av såväl brottsoffrens uppfattning om polisens bemötande som svaren på frågorna om polisen visat förståelse för brottsoffrens reaktioner och brottsoffrens uppfattning om de enskilda poliser som de mött visar på stora skillnader mellan yngre och äldre. Exempelvis är dubbelt så många unga brottsoffer (under 25 år) missnöjda med polisens bemötande jämfört med äldre. Vidare uppger var femte person under 25 år att polisen inte visat förståelse för deras reaktioner. Ett par citat får illustrera hur skiftande brottsoffren upplevt kontakten med polisen. En yngre medelålders kvinna utsatt för ofredande beskriver kontakten med polisen så här:

”Handläggaren var synnerligen otrevlig mot mig i telefonen, och nästan förbjöd mig att åter ringa upp honom, då jag önskade få information om mitt ärende.”

En yngre medelålders kvinna utsatt för grov kvinnofridskränkning och överträdelse av besöksförbud beskriver polisens bemötande så här:

”Underbart förstående. De vände en neråtgående trend för mig. Blev bekräftad och hjälpt.”

En ung kvinna utsatt för sexuellt ofredande skriver detta om polisens bemötande:

”Jag anmälde brottet en dag efter det begicks, det ifrågasatte polisen mycket. De undrade varför jag väntat & de tyckte det var konstigt. Jag

hade ingen kontakt med polisen under hela utredningen vilket var jobbigt. Annars var allt bra.”

En ung medelålders kvinna utsatt för misshandel skriver följande:

”Det kändes lite fördömande vid själva anmälan men efter det försökte polisen verkligen att få tag på mig och frågade hur jag mådde och om jag och barnen behövde hjälp.”

En ung man utsatt för misshandel förklarar varför han är nöjd med polisens bemötande:

”De skjutsade mig till akuten och var snälla och brydde sig.”

Brottsoffrens uppfattning om informationen från polisen

Att drabbas av brott är för många människor en traumatisk upplevelse som innebär att tilliten till omgivningen går förlorad samtidigt som kontrollen över livet försvinner. Information om händelseutvecklingen i det egna ärendet, liksom det allmänna förfarandet i polisutredningen är därför något som kan hjälpa offret att återfå kontrollen och handskas med situationen (Lurigio & Resick, 1990; Rosenbaum, 1987).

Information är emellertid inte enbart viktig för offrets psykiska återhämtning och för inställningen till polisen. Information är också ofta en förutsättning för att offret skall få tillgång till andra typer av hjälp. Dessutom kan otillräcklig eller otydlig information försaka polisen betydande merarbete.

Såväl utländska som svenska undersökningar visar att många brottsoffer saknar kunskap om sina rättigheter. De känner till exempel inte till att det finns brottsofferjourer eller att det är möjligt att få ersättning från staten för kostnader som uppkommit i samband med brottet (BRÅ 1988:1; Cozijn, 1988; Lindgren & Christiansson, 1995; Maguire, 1985).

För att undersöka hur polisen uppfyller sin informations- och underhålls- och skyddsskyldighet tillfrågades brottsoffren om de fått någon skriftlig eller muntlig information av polisen.

Den övervägande majoriteten (87%) uppger att de har fått någon information, antingen skriftlig eller muntlig. Resultatet visar att 58 procent uppger att de har fått skriftlig information och 74 procent att de har fått muntlig information av polisen.

Precis som beträffande brottsoffrens uppfattning om polisens bemötande finns vissa skillnader beroende på kön och ålder. I vilken utsträckning brottsoffren fått information tycks dessutom variera mellan typområdena.

Resultaten visar dels att yngre har fått information i större utsträckning än äldre, dels att fler kvinnor än män har fått någon typ av information av polisen. Dessa skillnader gäller såväl den skriftliga som den muntliga informationen. Vidare uppger mer än dubbelt så många brottsoffer boende i mellanstora eller mindre områden att de fått information av polisen. Detta resultat indikerar att polisens rutiner för informationsgivandet varierar mellan olika polismyndigheter. Däremot finns inga skillnader mellan brottstyperna.

På en direkt fråga uppger lite mer än vart tredje brottsoffer att de saknar information från polisen. Resultaten visar att det främst är kvinnor och äldre som uppger att de saknar information. Ett par personer har kommenterat vilken typ av information de saknade. En yngre medelålders man utsatt för hot mot tjänsteman skrev följande:

”Upplysningen om att jag inte kan vara anonym för gärningsmannen i en rättegång.”

En äldre medelålders kvinna utsatt för ofredande uppger att hon saknade information om händelseförloppet:

”Om händelseförloppet. Vad som var avskrivet och om det togs upp igen.”

En annan yngre medelålders man utsatt för hot mot tjänsteman uppgav att han önskat mer allmän information:

”Hur ‘gången’ skulle gå, hur lång tid det eventuellt skulle ta innan jag fick besked av åklagarmyndigheten osv.”

För att undersöka vilken typ av information som polisen givit till brottsoffren ställdes frågor om polisen informerat om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra skadeståndstalan, få ersättning enligt brottsskadelagen, få ett målsägandebiträde förordnat, få stöd och hjälp från myndigheter och ideella organisationer med mera.

I detta sammanhang är det viktigt att notera att som reglerna är utformade i dag finns det inte något absolut krav på att information skall lämnas. Informationen skall bland annat anpassas efter brottets karaktär och svårighetsgrad. Exempelvis skall information om målsägande-

biträde och/eller besöksförbud endast lämnas i de fall då någon av åtgärderna kan bli aktuell. När det gäller information om brottsskadeersättning är huvudregeln att information i princip alltid skall lämnas. Dock kan undantag göras om kretsen av målsägande är mycket stor. Information om stödperson, rättshjälp och stödjande organ skall lämnas i lämplig utsträckning, såvida inte brottet har integritetskränkande inslag då information alltid bör lämnas. Vidare skall alla brottsoffer som så önskar få besked om olika beslut som fattas i ärendet. Detta bygger i sin tur på att brottsoffer tillfrågas om de vill bli underrättade om olika beslut som fattas i ärendet.

Trots polisens långtgående informations- och underrättelseskyldighet framgår av tabell 3 att knappt vart annat brottsoffer fått information om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra skadeståndstalan. Ännu färre (40%) har informerats om möjligheten att få ersättning enligt brottsskadelagen. Vidare har endast vart femte brottsoffer fått vetskap om möjligheten att åtföljas av en stödperson samt att få stöd och hjälp från myndigheter och ideella organisationer.

Tabell 3. Brottsoffrens uppgifter om den information som de fått av polisen. Procent.*

	Ja	Nej	Vet ej
<i>Informerade polisen dig om möjligheten att:</i>			
Få hjälp av åklagaren att föra Din skadeståndstalan?	43%	50%	7%
Få ersättning enligt brotts-skadelagen?	40%	52%	8%
Få underrättelse om olika beslut som fattas i ärendet?	38%	50%	13%
Få ett målsägandebiträde förordnat?	29%	58%	13%
Få stöd och hjälp från myndigheter och ideella organisationer?	21%	67%	12%
Få åtföljas av en stödperson?	20%	72%	8%
Få rättshjälp och rådgivning enligt rättshjälpslagen?	15%	68%	17%
Få ett besöksförbud utfärdat för gärningsmannen?	9%	85%	6%

* Procentalen överstiger 100% på grund av avrundningar.

På ett generellt plan uppger kvinnor, äldre och personer utsatta för grövre brott i större utsträckning än övriga att de fått ovanstående information.

Att brottsoffren informeras om vilket stöd och vilken hjälp som samhället kan erbjuda kan vara av stor betydelse för hur brottsoffren upplever hela rättssystemet. Rätt typ av information vid rätt tidpunkt kan också underlätta brottsoffrens återhämtningsarbete.

Med reservation för att olika omfattande information skall lämnas beroende på bland annat brottets karaktär och svårighetsgrad tyder resultaten på att polisen inte uppfyller sin informations- och underrättelseskyldighet på ett sätt som vore önskvärt ur ett brottsofferperspektiv. Detta är även något som avspeglar sig i många citat från brottsoffer. En kvinna i yngre medelåldern som utsatts för olaga hot berättar om vilken typ av information hon saknade:

”Att det var möjligt att få ersättning för brottet. (Framställdes av polisen som omöjligt, polisen började berätta om egna erfarenheter etc.)”

En ung kvinna utsatt för olaga hot förklarar vilken information hon saknade.

”Hur rättegången skulle gå till. Vad jag skulle göra. Jag visste ingenting.”

En äldre medelålders kvinna som utsatts för misshandel beskriver vilken information hon saknat:

”Bättre information om hela brottmålsprocessen. Bättre information om Brottsofferjouren och vilken hjälp man kan få via dem i ett tidigt skede.”

Brottsoffren fick även frågan om de upplevde att de saknat något annat stöd. En relativt liten del (15%) uppger att de saknat annat stöd. Det gäller framför allt kvinnor och personer utsatta för grövre brott. En äldre medelålders kvinna utsatt för misshandel berättar om vilken typ av stöd hon saknade:

”Att bli lyssnad på. Att bli tagen på allvar. Att inte förringa de känslor som finns.”

Brottsoffrens uppfattning om polisens handläggning av ärendet samt resultatet av polisens arbete

Andra områden som är viktiga ur ett brottsofferperspektiv är polisens handläggning av ärendet och resultatet av polisens arbete, till exempel i vilken utsträckning polisen finner gärningsmannen och eventuellt stulet gods.

Den övervägande majoriteten av de tillfrågade är nöjda både med polisens handläggning (86%) och med resultatet av ärendet (90%). Efter frågan fanns det möjlighet att komma med synpunkter. Flertalet har svarat att de tyckte att det var bra att allt gick så fort.

En yngre medelålders man utsatt för rån beskriver varför han är nöjd med polisens arbete:

”Allt gick väldigt snabbt och bra och jag är supernöjd med polisens arbete rakt igenom.”

Bland dem som har avvikande åsikter skriver en yngre medelålders kvinna utsatt för misshandel varför hon är missnöjd med handläggningen av polisanmälan:

”Tog alldeles för lång tid p.g.a. att ”min” polis tog tjänstledigt ett år.”

Samma person berättar varför hon är nöjd med resultatet av polisens arbete:

”Hon var mycket noggrann och hade långa förhör med både mig och andra.”

En ung man utsatt för misshandel förklarar varför han är missnöjd med resultatet av polisens arbete:

”Det tog för lång tid innan den misstänkte förhöordes och innan det blev rättegång.”

Det finns tydliga samband mellan att vara nöjd med polisen bemötande och att vara nöjd med polisens handläggning och resultatet av ärendet. Mer än dubbelt så många som är nöjda med polisens bemötande är även nöjda med polisens handläggning av ärendet (91% jämfört med 41%).

Sambandet är likartat vad det gäller resultatet av polisens arbete. Av dem som anser sig ha blivit väl bemötta av polisen är 95 procent nöjda med resultatet av polisens arbete. Endast 50 procent är lika nöjda med resultatet bland de brottsoffer som inte är nöjda med polisens bemötande.

Majoriteten av de brottsoffer som uppger att de är nöjda med polisens tillgänglighet är också nöjda med polisen handläggning av ärendet (92% att jämföra med 57%) samt resultatet av ärendet (94% att jämföra med 74%).

I vilken utsträckning brottsoffer får information från polisen påverkar även hur nöjda brottsoffren är med handläggningen och resultatet av ärendet. Brottsoffer som erhållit information är mer nöjda med handläggningen av ärendet (88% att jämföra med 65%) och betydligt mer nöjda med resultatet av ärendet (92% att jämföra med 72%) än brottsoffer som inte fått information.

Sammanfattning

Som framgår av detta avsnitt har brottsoffren en i huvudsak positiv bild av polisen. På en direkt fråga uppger nästan 90 procent att de är mycket eller ganska nöjda med polisens bemötande. Poliserna beskrivs i första hand som hjälpsamma och tillmötesgående. Den övervägande majoriteten är också nöjda med polisens handläggning och

med resultatet av ärendet. Vidare uppger de tillfrågade att det har varit lätt att dels komma i kontakt med polisen per telefon, dels få kontakt med rätt person inom polisen. En i sammanhanget stor del uppger också att de fått någon form av information av polisen; skriftlig, muntlig eller en kombination av skriftlig och muntlig information.

De negativa inslag som framkommer i undersökningen är bland annat att en femtedel av de tillfrågade upplever att poliserna varit ointresserade. Nästan lika många beskriver poliserna som tvära och bryska. Vidare visar resultaten att många brottsoffer inte får den information som de har rätt till och som polisen är skyldiga att ge. Exempelvis uppger endast var annan person att de fått information om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra skadeståndstalan. Ännu färre uppger att de informerats om möjligheten att få ersättning enligt brottskadelagen samt om möjligheten att få stöd och hjälp från myndigheter och ideella organisationer. En jämförelse med en studie av Lindgren (1999) visar att brottsoffren i denna undersökning genomgående har fått information i mindre utsträckning.

Åklagaren

Åklagarens roll

Åklagarens uppgift är främst att avgöra om det föreligger ett brott och om den bevisning som finns för att den misstänkte begått brottet räcker. Finner åklagaren att så är fallet är han eller hon i princip skyldig att väcka åtal. Under förundersökningen skall åklagaren enligt 23 kap. 4 § rättegångsbalken både ta hänsyn till omständigheter som talar för och emot den misstänkte. Åklagaren har således att följa den så kallade objektivitetsprincipen med dess krav på opartiskhet. Det handlar om att åklagaren skall leda förundersökningen på ett aktivt sätt och beakta målsägandens intressen samtidigt som han eller hon också har ett krav på sig att vara objektiv under förundersökningen. Målsäganden är ofta en viktig bevisperson och åklagaren får inte agera på sådant sätt gentemot målsäganden att bevisvärdet försämras. Dessa olika krav kan i vissa fall vara svåra att förena. Det är därför angeläget att brottsoffer har kunskap om och förståelse för åklagarens situation.

Åklagarens skyldigheter

I de fall åklagaren är förundersökningsledare omfattas han eller hon av de skyldigheter gentemot brottsoffer som framgår av förundersökningskungörelsen. Brottsoffer kan emellertid inte alltid uppfatta skillnaden beträffande hur ansvaret för en förundersökning fördelas mellan polis och åklagare. För att fullgöra informationsskyldigheten på ett bra sätt är det därför nödvändigt att polismyndigheten och åklagarmyndigheten samordnar hur detta skall gå till, bland annat vilken ansvarsfördelning som gäller.

I Riksåklagarens handlingsplan för brottsofferarbetet inom åklagarväsendet anges bland annat att en rättsväsendegemensam genomgång av befintligt informationsmaterial till brottsoffer bör göras. Den skall belysa behovet av rättskedjeperspektiv, uppdelning av ansvar och information på flera språk.

Åklagaren har, enligt 22 kap. 2 § rättegångsbalken, en skyldighet att på brottsoffrets begäran förbereda och föra dennes talan om enskilt anspråk, vilket nästan alltid innebär en skadeståndstalan. Skyldigheterna gäller under förutsättning att brottet hör under allmänt åtal samt att målsägandens anspråk inte är uppenbart obefogat och att utredningen kan ske utan väsentlig olägenhet.

Tidigare forskning

I Sverige är kunskapen om brottsoffers erfarenheter av åklagaren begränsad och det kan vara svårt att överföra resultat från utländska undersökningar till svenska förhållanden eftersom polisens, åklagarens och domstolens uppgifter och ansvarsfördelning i många avseenden är annorlunda utomlands. Resultaten från utländska undersökningar indikerar dock att brottsoffer i allmänhet inte är lika nöjda med åklagaren som med polisen (Cozijn, 1988; Hagan, 1983; Shapland m.fl., 1985; Smith, 1988).

Riksrevisionsverket har vid elva tingsrätter låtit genomföra en enkätundersökning med bland annat åklagare och brottsoffer (RRV 1997: 48). I undersökningen framkommer att åklagarnas agerande varierar. Flera åklagare framhåller att de alltid försöker ta kontakt med målsäganden innan huvudförhandlingen för att åtminstone presentera sig och eventuellt förklara hur en huvudförhandling går till. Enligt studien förekom det dock vid åtskilliga tillfällen att åklagaren inte tog kontakt med brottsoffret trots att de satt alldeles intill varandra i rättsalen. Ett liknande resultat framkommer i en undersökning av brottsoffers upplevelse av brottmålsprocessen (Fredriksson & Malm, 1995). Brottsoffren i undersökningen uppger bland annat att de haft behov av att tala med åklagaren inför huvudförhandlingen men inte fått tillfälle till detta. En återkommande kritik från brottsoffer är också att de överhuvudtaget har svårt att få kontakt med åklagaren när de har behov av det, både under förundersökningen och inför rättegången (se t.ex. Lindgren, 1999).

Den inledande kontakten och åklagarens tillgänglighet

Kritik har riktats mot åklagarna för att brottsoffer inte får träffa åklagaren förrän inne i rättssalen. I en undersökning av Lindgren (1999) uppgav så många som 68 procent av de tillfrågade att de kom i kontakt med åklagaren först på rättegångsdagen, antingen strax innan rättegången började (29%) eller först inne i själva rättssalen (39%).

Som reglerna är utformade har åklagaren ingen skyldighet att sammanträffa eller personligen ta kontakt med brottsoffret innan huvudförhandlingen. Vissa åklagare föredrar ändå att innan huvudförhandlingen ta kontakt med ett brottsoffer som blivit utsatt för en särskilt kränkande handling. Andra åklagare ser det som ett agerande i strid mot objektivitetsprincipen att ha kontakt med brottsoffret före hu-

vudförhandlingen. I Riksåklagarens riktlinjer och handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete (Dnr 2001/0979) konstateras bland annat att det kan vara lämpligt att förbereda den som skall höras i rätten på att förhöret kan upplevas som påfrestande.

Resultaten från den här undersökningen⁴ visar att 92 procent träffade åklagaren först på rättegångsdagen. Som framgår av tabell 4 mötte 44 procent av de tillfrågade åklagaren först inne i själva rättssalen. Två procent träffade åklagaren före rättegångsdagen.

Tabell 4. Brottsoffrens uppgifter om när de första gången träffade åklagaren. Procent.

	Totalt (n=161)
Före rättegångsdagen	2%
På rättegångsdagen, innan rättegången började	48%
På rättegångsdagen, inne i själva rättssalen	44%
Annat	6%
Totalt	100%

Nästan hälften av brottsoffren träffade således åklagaren först inne i rättssalen. Många är missnöjda med tidpunkten för det första mötet med åklagaren. Totalt sett uppger 60 procent av de tillfrågade att de är missnöjda med tidpunkten för det första mötet med åklagaren.

Av dem som träffade åklagaren för första gången inne i rättssalen är hela 70 procent missnöjda med tidpunkten för det första mötet. Det skall jämföras med 51 procent av dem som mötte åklagaren precis innan rättegången startade. Däremot är samtliga som träffade åklagaren före rättegångsdagen nöjda med tidpunkten för det första mötet.

En jämförelse mellan kvinnor och män visar att majoriteten av kvinnorna träffade åklagaren innan rättegången började. Majoriteten av

⁴ Notera att frågan i denna undersökning är ställd ”när mötte du åklagaren första gången”, medan frågeställningen i undersökningen genomförd av Lindgren (1999) är formulerad ”under vilket skede i ärendet kom du för första gången i kontakt med åklagaren”. Uttrycket ”kom i kontakt med” är ett vidare begrepp än ”mötte”, och innefattar såväl en träff som en muntlig eller skriftlig kontakt. Detta gör emellertid resultatet från denna undersökning ännu intressantare.

männen uppger däremot att de träffade åklagaren först inne i rättsalen. Tvärtemot vad som kan misstänkas hänger detta resultat inte samman med vilken typ av brott som personerna utsatts för. Det finns heller inga skillnader mellan typområdena.

Beträffande frågan om brottsoffren är nöjda med tidpunkten för den första kontakten med åklagaren finns det inga signifikanta skillnader mellan män och kvinnor eller mellan typområdena. Däremot uppger personer mellan 26-39 år i större utsträckning än övriga att de är missnöjda med tidpunkten för den första kontakten.

De personer som svarat att den första kontakten inte skedde vid lämplig tidpunkt hade möjlighet att på en öppen fråga ge förslag till förbättringar. Många har här skrivit att de hade velat träffa åklagaren tidigare. Önskemålen om tidpunkten för detta möte varierar från några veckor till några minuter innan rättegången. Syftet med mötet var bland annat att få gå igenom vad som skulle hända. Många uppgav att de var osäkra på det allmänna förfarandet vid en huvudförhandling. Flera påtalar även att de skulle ha velat bli mer ”personligt bemötta” av åklagaren. En kvinna i yngre medelåldern som varit utsatt för hot mot tjänsteman förklarar varför hon inte är nöjd med tidpunkten för det första mötet med åklagaren:

”Vi skulle haft tid att tala igenom händelse dagen innan i lugn och ro. Inte två minuter innan rättegången.”

En ung kvinna som varit utsatt för sexuellt ofredande har följande synpunkt:

”Jag borde ha fått träffa åklagaren innan rättegångsdagen. Jag mötte henne i väntsalen bland en massa människor, t.ex. gärningsmannen. Vi kunde inte prata ostört om vad som skulle ske i rätten.”

En kvinna i yngre medelåldern som varit utsatt för misshandel skrev följande:

”Vi borde träffas innan då han kunde förklarat vad som skulle ske. Mycket opersonligt var det! Han presenterade sig inte. Ingen ögonkontakt ens!”

En annan kvinna i övre medelåldern som varit utsatt för misshandel har följande inlägg:

”Gärna en stund före rättegången, en presentation för att visa att man är mer än ett målnummer.”

Av de få brottsoffer (2 procent eller 35 stycken) som träffat åklagaren före rättegångsdagen uppger fem personer att de sedan mötte samma åklagare i rätten. Bland dem som inte mötte samma åklagare menar 20 personer att det hade varit en fördel att ha kontakt med samma åklagare under utredningen som under huvudförhandlingen.

Förutom frågor om mötet med åklagaren tillfrågades brottsoffren om de varit i kontakt med någon annan person vid åklagarmyndigheten före rättegångsdagen. Resultaten visar att 18 procent har varit i kontakt med någon annan person vid åklagarmyndigheten. Majoriteten (76%) av dessa är nöjda med innehållet i kontakten.

I de fall där de tillfrågade varit i kontakt med åklagaren eller med någon annan person vid åklagarmyndigheten var det ofta offret självt som var initiativtagare till kontakten. Majoriteten av dem som varit i kontakt med åklagarmyndigheten är nöjda med hur lätt det varit att få kontakt med ”rätt” person, det vill säga med en person som kunde ge den hjälp som efterfrågades.

I några fall har dock åklagaren själv eller någon annan person vid myndigheten tagit kontakt med brottsoffret. En yngre medelålders kvinna utsatt för olaga hot förklarar varför hon kontaktades:

”Sekreteraren tog kontakt för att se att jag fått kallelsen till rättegången och kunde närvara – kort varsel!”

En annan ung kvinna som utsatts för olaga hot berättade varför hon kontaktades av åklagaren:

”Dom pratade om fallet och att man kunde söka skadestånd osv.”

En man i yngre medelåldern som utsatts för bedrägeri berättar varför han tog kontakt:

”Jag tog kontakt för att få reda på var rättegången skulle äga rum. Och för att försöka få kontakt med åklagaren.”

Förekomst av målsägandebiträde och/eller stödperson

Sedan år 1988 har brottsoffer, enligt lagen (SFS 1988:609) om målsägandebiträde, under vissa förutsättningar rätt till ett juridiskt biträde på statens bekostnad i samband med förundersökning och rättegång. Målsägandebiträdet skall ta till vara den drabbades intressen i målet samt lämna stöd och hjälp. Målsägandebiträdet skall också bistå offret med att föra talan om enskilt anspråk i anledning av brottet, om

detta inte görs av åklagaren. Biträdet skall vidare upplysa brottsoffret om förfarandet och de regler som gäller vid förundersökning och rättegång, framföra offrets önskemål rörande olika handläggningsfrågor och bevaka att förhör sker på ett tillbörligt sätt.

I tidigare sammanhang (se t.ex. SOU 1998:40) har kritik riktats dels mot regelsystemet, som leder till att många brottsoffer inte uppfyller kriterierna för att få ett målsägandebitråde, och dels mot tillämpningen av regelsystemet, där biträdet ofta kommer in för sent i processen.

Resultaten från denna undersökning visar att nästan 40 procent av brottsoffren uppger att de hade ett målsägandebitråde (se tabell 5). Flertalet av dessa hade dock ett biträde vid sin sida endast under rättegången. Cirka en tredjedel är missnöjda med tidpunkten för när man fick ett målsägandebitråde. På frågan om varför man är missnöjd och när man borde ha fått ett målsägandebitråde handlar många svar om att målsägandebiträdet borde ha förordnats direkt vid polisanmälan. En yngre kvinna utsatt för olaga tvång konstaterar:

”Jag hade ju aldrig sett honom tidigare. Det hade varit behagligare om man sett/träffat honom före rättegången.”

En yngre man utsatt för hot mot tjänsteman har en liknande synpunkt:

”Före rättegången så att man hade fått veta hur det går till på en rättegång och vilka rättigheter man har.”

Tabell 5. Brottsoffrens uppgifter om förekomst av målsägandebitråde. Procent.

	Totalt (n=161)
Ja, under polisutredning och rättegång	11%
Ja, endast under rättegång	27%
Nej	62%
Totalt	100%

Förutom målsägandebitråde kan ett brottsoffer som förhörs med anledning av åklagarens talan åtföljas under rättegången av en lämplig person som personligt stöd. Stödpersonen har till skillnad från målsä-

gandebiträdet inga juridiska befogenheter, utan fungerar mer som ett moraliskt och känslomässigt stöd åt brottsoffret. Stödpersonen kan vara någon närstående till offret, en sjukhuskurator eller en representant från en kvinno- eller brottsofferjour. Det är den drabbade som – oavsett brottets art eller annan behovsprövning – själv avgör om han eller hon skall åtföljas av en stödperson under förundersökning och/eller rättegång. Vid förhör under förundersökningen har dock – till skillnad från vad som gäller i fråga om målsägandebiträde – brottsoffret ingen ovillkorlig rätt att ha med sig en stödperson. Endast om undersökningsledaren anser att det kan ske utan men för utredningen har stödpersonen rätt att närvara.

Endast tio procent av brottsoffren i undersökningen uppger att de hade en stödperson vid sin sida. I de flesta fall var stödpersonen endast med vid rättegången.

Brottsoffren tillfrågades även om de saknade något stöd under polisutredningen eller rättegången. En fjärdedel uppger att så var fallet. Flera kommentarer handlar om att de utsatta saknar moraliskt och kurativt stöd samt information om vad som skulle ske i rättegången. En yngre medelålders man utsatt för olaga hot uppger att han saknar följande:

”Någon person som kunde berätta hur allt går till.”

En medelålders kvinna utsatt för misshandel uppger att hon saknar någon som lyssnar:

”Bara någon som finns för att lyssna och ta mina ord och känslor på allvar även om de är röriga och osammanhängande.”

Åklagarens hjälp med skadeståndstalan

I den allmänna debatten och i olika undersökningar har det framförts synpunkter på åklagarens hantering av skadeståndsanspråken. Synpunkterna rör i första hand att brottsoffren upplever att de inte fått tillräckligt med hjälp att driva skadeståndstalan (se t.ex. DN debatt 3/3 1997; Fredriksson & Malm, 1995). En undersökning av Lindgren (1999) visar exempelvis att drygt 40 procent av de tillfrågade är missnöjda med åklagarens hjälp med skadeståndet.

Tre frågor ställdes i denna undersökning beträffande åklagarens hjälp med skadeståndstalan. Brottssoffren tillfrågades dels om de krävde skadestånd på grund av brottet, dels om åklagaren förde skadeståndsta-

lan och dels om de var nöjda med den hjälp de fick av åklagaren att kräva skadestånd.

Som framgår av tabell 6 krävde flertalet av de tillfrågade skadestånd på grund av brottet. Många uppger också att åklagaren förde skadeståndstalan. Vidare visar resultatet att majoriteten av brottsoffren är nöjda med den hjälp som de fått av åklagaren. Det bör dock uppmärksammas att 28 procent av de tillfrågade är missnöjda med åklagarens hjälp beträffande skadeståndet.

Tabell 6. Brottsoffrens uppgifter om åklagarens roll vid skadeståndsanspråken. Procent.

	Totalt (n=161)
<hr/>	
<i>Krävde Du skadestånd p.g.a. brottet?</i>	
Ja	73%
Nej, visste inte att det gick	9%
Nej, av andra orsaker	18%
Total	100%
<i>Förde åklagaren Din skadeståndstalan?</i>	
Ja	62%
Nej	32%
Vet inte	6%
Total	100%
<i>Är Du nöjd med den hjälp med skadeståndet som Du fått av åklagaren?</i>	
Ja	72%
Nej	28%
Total	100%
<hr/>	

Av förklarliga skäl uppger personer utsatta för grövre brott i större utsträckning än övriga brottsoffer att de hade skadeståndsanspråk på gärningsmannen. Det finns dock även vissa skillnader mellan typområdena. Exempelvis uppger förhållandevis många från det mindre storstadsområdet att de inte begärt skadestånd eftersom de inte känt till att möjligheten fanns.

Vad det gäller frågan om åklagaren hjälpt till att föra brottsoffrets skadeståndstalan visar resultatet att det är fler män än kvinnor som fått den hjälpen.

Många uppger att de är tacksamma över den hjälp som åklagaren erbjuder. Flera beskriver till exempel att de har fått hjälp av åklagaren att lägga sitt skadeståndsanspråk på en rimlig nivå. En yngre medelålders kvinna utsatt för misshandel beskriver den hjälp hon fått av åklagaren så här:

”Dom upplyste mig om vilka krav man kunde söka ersättning för: sveda & värk, förlorad arbetsinkomst, kränkingsersättning.”

En kvinna i samma ålder utsatt för hot mot tjänsteman förklarar:

”Han tryckte mycket på det psykiska lidandet och gjorde mig viktig.”

En ung medelålders man utsatt för olaga hot berättar följande:

”Hon tog initiativet till det, jag visste inte att möjligheten fanns. Hon föreslog kontakt med Brottsoffermyndigheten etc.”

Bland dem som inte är nöjda med skadeståndstalan finns inga klara mönster. En kvinna i yngre medelåldern som utsatts för urkundsförfalskning hade några synpunkter:

”Åklagaren borde motiverat bättre varför jag ansökt om skadestånd. Inte bara hantera rutinmässigt!”

En äldre medelålders kvinna utsatt för ofredande hade också synpunkter:

”Fick själv fråga åklagaren efter domen hur jag skulle förfara för att få ut mitt skadestånd. Denna person (åklagaren) försvann snabbt efter domen. Fick springa efter honom och fråga.”

Brottsoffrens uppfattning om åklagarens bemötande

Tidigare undersökningar har visat att brottsoffer i vissa fall är kritiska till åklagarnas bemötande. Kritiken har bland annat gällt att åklagaren inte hälsat på brottsoffret innan förhandlingen började. Under de senaste åren har därför samtliga av landets åklagare, genom ett samarbete mellan Riksåklagaren och Brottsoffermyndigheten, fått särskilt utbildning i bland annat bemötandet av brottsoffer.

För att undersöka brottsoffrens uppfattning om bemötandet från åklagarna ombads samtliga tillfrågade att ta ställning till ett antal påståenden.

Som framgår av tabell 7 beskriver majoriteten av brottsoffren åklagaren som hjälpsam, tillmötesgående och professionell. Förhållandevis

många (32%) uppger dock att de har uppfattat åklagaren som ointresserad. Relativt många (19%) anser också att åklagaren varit tvär/brysk.

Tabell 7. Brottsoffrens upplevelser av den/de åklagare som de har varit i kontakt med till följd av brottet. Procent. *

	Mycket	Ganska	Inte alls
Hjälpsam	44%	45%	11%
Tillmötesgående	45%	45%	10%
Professionella	58%	33%	9%
Tvära/bryska	5%	14%	81%
Ointresserade	11%	21%	68%

* Procentalen överstiger 100% på grund av avrundningar.

För att få en uppfattning om hur brottsoffret uppfattat det allmänna bemötandet från åklagaren ställdes en fråga. Resultatet visar att den övervägande majoriteten (80%) är nöjd med bemötandet från åklagaren. Bland de som har valt att skriva en kommentar till vad de tyckte var bra respektive dåligt säger en yngre medelålders kvinna utsatt för olaga hot följande:

”Bra information, kändes positivt. Gott stöd strax före/under huvudförhandling.”

En annan yngre medelålderskvinna utsatt för hot mot tjänsteman är också nöjd med bemötandet från åklagaren:

”En mjuk attityd, presenterade sig före rättegången.”

Det finns dock även negativa röster. En yngre medelålders kvinna utsatt för hot mot tjänsteman konstaterar:

”Första åklagaren, vid första rättegången (den blev inställd) han hälsade inte på mig. Han var arrogant. Den kvinnliga åklagaren vid rättegång nr 2 sa hej och presenterade sig, men det var allt.”

En äldre medelålders man utsatt för övergrepp i rättsak beskriver varför han inte är nöjd med åklagarens bemötande:

”Åklagaren verkade inte intresserad av mej, hon verkade inte läst igenom vad som stod i papperen hon hade.”

Brottsoffrens uppfattning om informationen från åklagaren

I avsnittet om polisen konstaterades att polisen har en omfattande informations- och underrättelseskylldighet. I den mån polisen inte har lämnat föreskriven information får det anses åvila åklagaren att lämna upplysningar.

Resultaten från denna undersökning visar att 58 procent fått någon skriftlig eller muntlig information från åklagaren eller åklagarmyndigheten. Bland dem som uppger att de inte fått någon information menar flera att de saknat information om hur det går till inne i rättsalen. Ett citat från en kvinna i yngre medelåldern som utsatts för hot mot tjänsteman illustrerar det:

”Åklagaren tycker jag ska berätta lite grand hur en rättegång av denna art går till.”

En annan kvinna i yngre medelåldern utsatt för olaga hot har liknande tankebanor:

”Hur rättegången går till rent praktiskt.”

Ytterligare en medelålders kvinna utsatt för misshandel uppger att hon saknar information:

”Jag hade nog velat veta mer om åklagarens arbetsuppgift.”

Andra kommentarer handlar om att de tillfrågade hade velat ha mer information om det egna ärendet.

Resultaten visar att det finns vissa regionala skillnader. Störst chans att få information från åklagaren är det om man bor i ett mindre område (74%). Lägst är chansen om man bor i ett mindre storstadsområde (49%).

Sammanfattning

Sammantaget kan konstateras att brottsoffren över lag är nöjda med åklagarnas hjälp med skadeståndet. I denna fråga är betydligt fler nöjda i dag, jämfört med en tidigare undersökning av Lindgren (1999). Många menar att de även fått hjälp av åklagaren att lägga sitt skadeståndsanspråk på en rimlig nivå.

Däremot visar resultaten att brottsoffer fortfarande i stor utsträckning möter åklagaren först på rättegångsdagen, antingen strax innan rätte-

gången börjar eller inne i själva rättssalen. I jämförelse med en tidigare undersökning av Lindgren (1999) har andelen som träffar åklagaren först inne i rättssalen till och med ökat.

Den övervägande majoriteten är nöjda med åklagarnas bemötande. Det bör dock noteras att brottsoffer i betydligt större utsträckning skulle vilja träffa åklagaren innan rättegången börjar. Vidare har förhållandevis många brottsoffer synpunkter på åklagarnas bemötande. Kommentarererna rör bland annat att åklagaren inte hälsat eller presenterat sig före rättegången. På en direkt fråga uppger en femtedel av de tillfrågade att de är missnöjda med åklagarens bemötande.

Domstolen

Domstolens roll

Domstolens roll är att döma i målet vilket innebär att domstolen värderar den bevisning som lagts fram av parterna.

Domstolens skyldigheter

Domstolen har inte på samma sätt som polis och åklagare tydliga skyldigheter gentemot brottsoffer. Det som finns är rekommendationer. I ett åtgärdsprogram som Domstolsverket utarbetade år 1998 rekommenderas domstolarna att fortlöpande överväga om fördelningen av separata rum mellan olika användarkategorier är ändamålsenlig och att därvid särskilt beakta målsägandens och vittnens behov. Domstolsverket framhåller också vikten av att de separata rum som finns är tydligt skyltade och att det av kallelsen till domstolen bör framgå om det finns möjlighet att vänta i separata rum. I en nyligen presenterad handlingsplan för det framtida brottsofferarbetet presenteras en plan för hur Domstolsverket kommer att arbeta med brottsofferfrågor, bland annat en förbättring av olika typer av informationsmaterial (DV-rapport 2003:2).

Tidigare forskning

Precis som beträffande åklagaren har domstolens roll i förhållande till brottsoffer inte uppmärksammats i samma utsträckning som relationen mellan polis och brottsoffer. Det har dock i olika sammanhang framförts synpunkter beträffande utformningen av kallelsen till huvudförhandlingen samt vad gäller den fysiska miljön i domstolen (se t.ex. Lindgren, 1999).

Kallelsen

Brottsoffrens första kontakt med domstolen sker i regel i form av den kallelseblankett som skickas ut ett par veckor innan förhandlingen. Kallelsen innehåller bland annat information om tid och plats för förhandlingen samt information om möjligheter till ersättning för resa, uppehälle och inkomstbortfall. Av kallelsen framgår också att brottsoffer som uteblir utan laga förfall kan bli skyldiga att betala rättegångskostnaderna. Under vissa förutsättningar kan det också bli fråga om

polishämtning om ett brottsoffer inte kommer till förhandlingen. I de fall brottsoffret måste komma personligen innehåller kallelsen även ett hot om vite på minst 1 000 kronor.

En enkätundersökning till flertalet domstolar och åklagarmyndigheter som genomfördes i samband med Justitiedepartementets promemoria *Vittnen och målsägande i domstol* (Ds 1995:1) visar att många människor uppfattar de kallelseblanketter som domstolarna använder som svåra och bryska. Samma bild framkommer i Brottsofferutredningens betänkande *Brottsoffer; Vad har gjorts? Vad bör göras?* (SOU 1998:40). Ett delvis annorlunda resultat redovisas i en undersökning av brottsoffrens upplevelser av rättsväsendet (Lindgren 1999). Majoriteten (78%) av brottsoffren som ingick i undersökningen var positiva till kallelsens utformning och innehåll. En femtedel uppfattade dock kallelsen som brysk och svår att förstå.

Resultatet från den här undersökningen visar att den övervägande majoriteten (85%) är nöjda både med kallelseblankettens utformning och innehåll. Bland dem som kommenterat frågan menar flera att kallelseblanketten är lätt att förstå. Däremot påpekar ett flertal personer att de tycker att det är otrevligt att bli hotade med vite om de inte kommer. En yngre medelålders man utsatt för våldsamt motstånd beskriver kallelseblanketten som följer:

”Det var lätt att förstå och mycket tydligt.”

En yngre medelålders man utsatt för misshandel tar upp formuleringen om vite:

”Det står att man får böter om man inte kommer. Hot är aldrig trevligt.”

Flera yngre brottsoffer menar att språket bör förenklas och att det i dagsläget används för svåra ord. En ung man utsatt för hot har följande synpunkt:

”Använd språk som ungdomar som inte har god läsförståelse kan förstå”

En ung man utsatt för hot har liknande synpunkter:

”För svåra ord, måste kunna förklara lite lättare

Tillgång till särskilt väntrum

Nästa fas utgörs av själva förhandlingen. För flertalet brottsoffer är det första gången som de överhuvudtaget befinner sig i en domstol.

Många känner sig därför främmande och osäkra inför vad som kommer att hända och vad som förväntas av dem (Lindgren & Lagerbäck, 1996).

Till skillnad från de flesta sjukhus finns det i vissa fall ingen reception dit man kan vända sig vid ankomsten. Många gånger saknas också skyltar som upplyser om hur man skall bete sig, till exempel om man skall sitta ner och vänta till dess man blir kallad eller om man skall anmäla sig någonstans. Detta kan förstärka brottsoffrens känslor av osäkerhet. En undersökning av brottsoffer och vittnen i Växjö tingsrätt identifierade två omständigheter som många personer kände osäkerhet inför. För det första var många osäkra om de skulle förstå det språk som används under förhandlingen. Detta gäller såväl svenskar som invandrare. Flertalet var också rädda för att inte själva kunna göra sig förstådda. För det andra var många frågande över hur pass säkra de måste vara i sina utsagor (Porsfelt & Klosterberg, 1996). Detta är en naturlig oro då det ofta har förflutit relativt lång tid mellan händelsen och själva huvudförhandlingen.

Många förefaller även uppleva det som mycket stressande att åter behöva träffa gärningsmannen (Lindgren, 1999; Porsfelt & Klosterberg, 1996). I en undersökning av bemötande och omhändertagande av brottsoffer i landets tingsrätter framgår att endast ett fåtal tingsrätter är utrustade med särskilda väntrum för vittnen och brottsoffer. Samtliga tingsrätter uppger emellertid att de på förfrågan har möjlighet att ordna ett avskilt rum. Vid dessa tillfällen utnyttjas allt från personalutrymmen (t.ex. tjänsterum) till tomma sessionssalar och advokat- och åklagarum. Undersökningen visar också att tingsrätterna är dåliga på att informera om att det går att vänta i ett särskilt rum. Endast nio procent av tingsrätterna informerar regelmässigt om denna möjlighet (Lindgren, 1997b). Ett delvis annorlunda resultat framkommer i en nyligen redovisad undersökning från Domstolsverket som visar att det finns särskilda väntrum i 80 procent av de allmänna domstolarna (DV-rapport 2002:6). Dock framgår det inte av denna undersökning i vilken utsträckning brottsoffer faktiskt informeras om att det finns ett särskilt rum för vittnen och målsäganden. I vissa fall tvingas brottsoffret vänta på att förhandlingen skall börja i domstolens gemensamma väntrum, tillsammans med den tilltalade, dennes försvarare och, i värsta fall, även den tilltalades kamrater. I en undersökning av Lindgren (1999) mötte drygt 40 procent av de tillfrågade någon gång under väntetiden den tilltalade och/eller dennes kamrater. Majoriteten (69%) upplevde detta som påfrestande.

Resultatet från denna undersökning visar att vart tredje brottsoffer kände behov av att vänta i ett särskilt väntrum. Detta gäller framför allt kvinnor och personer med utländsk bakgrund. Endast drygt 20 procent uppger dock att de faktiskt har väntat i ett särskilt väntrum.

På en direkt fråga uppger 22 procent att de är missnöjda med förhållandena under väntetiden. Den främsta orsaken till detta missnöje är att de har varit tvungna att vänta i samma rum som den tilltalade. En ung kvinna utsatt för sexuellt ofredande beskriver:

”Jag fick vänta i samma sal som gärningsmannen samt hans anhöriga, de stirrade på mig hela tiden vilket var obehagligt.”

En ung man utsatt för misshandel beskriver situationen på följande vis:

”Pressat. Gärningsmannen var inte långt borta och man kände sig aningen hotad.”

En yngre medelålders man utsatt för misshandel beskriver vad han tycker bör förändras:

”Känns inte bra att sitta ensam med svaranden och dennes advokat i samma väntrum. Rätta till!!”

I frågeformuläret fanns också en fråga som handlade om brottsoffren varit i kontakt med domstolen före rättegången. De som svarade ”ja” på frågan fick besvara en följdfråga; om de var nöjda med den hjälp och information som de fått genom kontakten med domstolen.

Endast 13 procent uppger att de har varit i kontakt med domstolen före rättegången. Av dessa är dock den övervägande majoriteten nöjd med den hjälp och information som domstolen tillhandahållit.

Brottsoffrens uppfattning om bemötandet i domstolen

Förhållandena i domstolen upplevs sålunda av många människor som synnerligen påfrestande. Av stor vikt är då hur brottsoffret uppfattar bemötandet från personalen vid tingsrätten. Brottsoffren tillfrågades därför om de var nöjda med det sammantagna bemötandet från domstolen (före, under och efter rättegången). Samtliga ombads också beskriva den personal vid tingsrätten som de varit i kontakt med.

Resultaten visar att majoriteten (86%) av de tillfrågade är nöjda med det sammantagna bemötandet från domstolen. Några brottsoffer har

valt att kommentera vad som var bra respektive dåligt. En ung kvinna utsatt för sexuellt ofredande skriver följande:

”Jag blev inte tillräckligt informerad. Jag gick bara in i rättssalen och redogjorde, sedan var det klart man visste inte vad som skulle hända efter, och hur domen skulle bli. Jag fick inte reda på att man kunde begära skadestånd. Gärningsmannen och hans anhöriga förstod knappt svenska så hela rättegången blev konstig & oseriös, det hade behövt vara med en tolk.”

En ung medelålders kvinna utsatt för hot mot tjänsteman förklarar varför bemötandet från domstolen var dåligt:

”Det kändes som dom flesta inblandade var ganska ointresserade. Det kändes som ett löpande band system.”

En ung medelålders kvinna utsatt för hot mot tjänsteman berättar varför hon är nöjd med bemötandet från domstolen:

”Professionella och tillmötesgående och mer flexibla än jag trodde var möjligt. God information om hur det gick till. Tog sig tid.”

En yngre medelålders man utsatt för misshandel förklarar varför han inte är nöjd med bemötandet från domstolen:

”Domstolen verkade godta uppenbara lögner.”

En ung kvinna utsatt för grov misshandel skriver följande:

”Deras advokater fick mig att verka dum och att det på något sätt var mitt fel, att det var anledningen till det som skedde. Fick mig att verka som att jag var den dumma som attackerat dom”.

En ung kvinna utsatt för olaga hot kommenterar vad hon tyckte var svårt:

”Som ungdom var det ganska svårt att förstå alla främmande ord som uppkom inne i rättssalen. Lättare språk skulle underlätta och göra att man känner sig bekvämare. Bra med sådana här undersökningar! Fortsätt. Tack!”

Som framgår av tabell 8 är majoriteten nöjd med den personal på tingsrätten (domare, notarier, domstolssekreterare, vaktmästare) som de varit i kontakt med. Dock måste noteras att hela 28 procent beskriver den personal som man mött som ointresserade. Dessutom rapporterar 18 procent att personalen varit tvär och brysk.

Tabell. 8. Brottsoffrens upplevelser av den personal vid tingsrätten som de har varit i kontakt med till följd av brottet. Procent.*

	Mycket	Ganska	Inte alls
Hjälpsam	44%	49%	8%
Tillmötesgående	40%	52%	8%
Professionella	53%	42%	6%
Tvåra/bryska	6%	12%	82%
Ointresserade	9%	19%	73%

* Procenttalen överstiger 100% på grund av avrundningar.

För att undersöka om brottsoffren kände att de skulle ha behövt något annat stöd eller personlig hjälp vid rättegången ställdes en fråga. Cirka tio procent uppger att de saknat annat stöd eller annan personlig hjälp vid rättegången. Resultaten visar att det framför allt är personer som utsatts för grövre brott som uppger att de saknat annat stöd vid rättegången.

Brottsoffrens uppfattning om informationen från domstolen

Tiden mellan kallelsen och huvudförhandlingen kan upplevas som en mycket stressfylld period. Resultatet från en tidigare undersökning angående brottsoffrens upplevelser av rättsväsendet visar att två tredjedelar av de tillfrågade upplevde tiden som mycket påfrestande (Lindgren, 1999). Resultatet från samma undersökning visar också att drygt 40 procent uppger att de saknar information från domstolen. I första hand efterfrågas allmän information, till exempel om hur en rättegång går till. Liknande resultat framkommer i en undersökning av brottsoffer och vittnen i Växjö tingsrätt (Porsfelt & Klosterberg, 1996). Offren uppgav att de bland annat ville ha information om möjligheten att vänta i ett avskilt väntrum.

Resultaten från denna undersökning visar att drygt 60 procent har fått någon form av skriftlig information i samband med kallelsen. En närmare granskning av vilken information som brottsoffren fått visar att ungefär hälften har fått information om brottmålsrättegången respektive vad det innebär att vara målsägande (tabell 9). Däremot uppger endast 28 procent att de har fått information om att det vid tingsrätten finns vittnesstöd och ännu färre uppger att de fått information om möjligheten till särskilt väntrum.

Tabell 9. Brottsoffrens uppgifter om vilken information de fått från domstolen i samband med kallelsen samt om de väntade i ett särskilt väntrum. Procent.

	Totalt (n=161)
<i>Information om brottmålsrättegången?</i>	
Ja	55%
Nej	25%
Vet ej	20%
Totalt	100%
<i>Information om att vara målsägande?</i>	
Ja	53%
Nej	32%
Vet ej	15%
Totalt	100%
<i>Information om möjligheten till vittnesstöd?</i>	
Ja	28%
Nej	52%
Vet ej	20%
Totalt	100%
<i>Information om möjligheten till särskilt väntrum?</i>	
Ja	22%
Nej	64%
Vet ej	14%
Totalt	100%

Det finns vissa skillnader mellan kvinnor och män, men även typområde och etniskt ursprung tycks påverka i vilken utsträckning brottsoffret får skriftlig information i samband med kallelsen. Fler män än kvinnor uppger att de fått skriftlig information. Brottsoffer födda i Sverige uppger i högre utsträckning än personer födda utanför Sverige att de fått skriftlig information.

Brottsoffren tillfrågades även om det vid tingsrätten funnits information i form av skyltar/anvisningar om väntrum, förhandlingssal etc. Nästan åttio procent uppger att det vid den aktuella tingsrätten fanns information i form av skyltar och anvisningar om väntrum, förhandlingssal osv.

På en direkt fråga uppger 30 procent att de saknar information från domstolen. I första hand handlar det om hur en rättegång går till.

Några saknade även information om möjligheten till reseersättning och förlorad inkomst. Fler kvinnor än män och dubbelt så många som utsatts för allvarigare brott jämfört med personer som varit utsatta för brott där påföljden är fängelse alternativt böter uppger att de saknat information från tingsrätten.

Överlag har de som valt att kommentera vilken typ av information som de saknade uppgett att det främst rör sig om vad som förväntas av dem och hur en rättegång går till. Några har också påtalat andra saker. En yngre medelålders man utsatt för hot mot tjänsteman beskriver vilken information han saknade:

”Att jag var tvungen att möta gärningsmannen och att denne skulle få mitt personnummer, namn och adress. Är det rättsäkerhet?”

En yngre medelålders kvinna utsatt för misshandel skriver att hon saknat information om vart hon skall vända sig när hon kommer till tingsrätten:

”Vart jag skulle ta vägen när jag kom dit, vad som skulle ske.”

Den övervägande majoriteten (91%) uppger att de inte hade några problem med att förstå språket under rättegången. Nästan lika många (87%) uppger också att de under rättegången fick redogöra för sin syn på saken.

Sammanfattning

Som framgår av detta avsnitt är majoriteten av brottsoffren nöjda både med utformning och innehåll i de kallelseblanketter som domstolarna använder sig av. Det stora flertalet är också nöjda med det sammantagna bemötandet från domstolen. Exempelvis uppger 97 procent att de behandlades med respekt av rättens ordförande. Personalen vid tingsrätten beskrivs också främst i positiva ordalag. Noteras skall dock att nästan var tredje person rapporterar att den personal som man mött har varit ointresserad.

Vidare uppger många att de inte fått någon information från tingsrätten. Exempelvis uppger endast cirka hälften av de tillfrågade att de fått information om brottmålsrättegången och om vad det innebär att vara målsägande. Ännu färre har informerats om möjligheten att vänta i ett särskilt väntrum.

Slutligen är en förhållandevis stor del missnöjda med förhållandena under väntetiden på tingsrätten. Den främsta orsaken till detta miss-

nöje tycks vara att brottsoffren varit tvungna att vänta i samma vänt-
rum som den tilltalade. Endast 20 procent uppger att de har väntat i
ett särskilt väntrum.

Brottsoffrens förtroende för rättsväsendet

Brottsoffers förtroende för rättsväsendet är av stor betydelse i en rättsstat. Det kan bland annat ha betydelse för viljan att anmäla brott i framtiden och att medverka i den rättsliga processen. Dessutom förmedlar brottsoffer sina intryck till människor i sin närhet, som i sin tur sprider dessa vidare. Brottsoffers erfarenheter av rättsväsendet kan således i förlängningen även påverka allmänhetens bild, vilket är viktigt då det ofta är information från allmänheten som gör att brott kommer till polisens kännedom och kan klaras upp.

Resultaten från denna undersökning visar att närmare 80 procent av de tillfrågade har stort eller ganska stort förtroende för rättsväsendet (tabell 10). Det gäller framför allt kvinnor och äldre personer. Däremot saknar personer med utländsk bakgrund och personer utsatta för grövre brott i större utsträckning förtroende för rättsväsendet. Exempelvis uppger dubbelt så många personer utsatta för grövre brott att de har litet eller inget förtroende för rättsväsendet jämfört med övriga brottsoffer.

Tabell 10. Förtroende för rättsväsendet. Procent.

	Totalt (n=161)
<i>Har du förtroende för rättsväsendet?</i>	
Ja, stort förtroende	33%
Ja, ganska stort förtroende	43%
Nej, ganska litet förtroende	16%
Nej, inget förtroende	8%
Totalt	100%

En ung kvinna som blivit utsatt för misshandel förklarar varför hon inte har något förtroende för rättsväsendet:

”Jag tycker inte att de tar efterföljande hot på tillräckligt stort allvar. Det är det man mår sämst av.”

En yngre medelålders man utsatt för misshandel förklarar varför han inte är säker på om han skulle anmäla ett liknande brott i framtiden:

”Den långa handläggningstiden och brist på information under processen. Gillar inte heller idén om att sitta i samma väntrum som svaranden

och dennes advokat, samt att bara få träffa åklagaren 5 minuter före handläggning!”

En ung kvinna utsatt för sexuellt ofredande förklarar varför hon är besviken på rättsväsendet:

”Jag skulle även idag om jag blev utsatt för brott anmäla det. För att jag vet att man ska göra det. Jag ska inte behöva bli rädd och ofredad. Det är ju synd att inte gärningsmännen blir straffade. Gärningsmannen i mitt fall fick böter som han inte ens själv ska betala. Och ibland möter jag honom på stan och blir jätterädd och känner mig illa till mods, så ska det inte vara. Så känns det som om det inte gjorde någon skillnad att anmäla honom. Han har dessutom blivit dömd tidigare men inget händer.”

En ung man utsatt för misshandel förklarar varför han har ganska litet förtroende för rättsväsendet:

”Jag är mycket nöjd med mitt fall. Däremot har Göteborgskravallernas polisövergrepp, förnedring etc. av bekanta + omotiverat hårda domar samt att polisen går fri från ansvar skadat mitt förtroende för polis och domstol oerhört.”

En yngre medelålders man som blivit utsatt för hot mot tjänsteman förklarar varför han har ganska litet förtroende för rättsväsendet:

”Domstolarna anser att om man bär uniform så skall man tåla mer än andra. Så är man polis/väktare får man ej skadestånd. Jag förstår ej hur man kan döma så.”

Som framgår av tabell 11 uppger majoriteten av de tillfrågade trots allt att de skulle anmäla ett liknande brott i framtiden. Det gäller i första hand kvinnor.

Tabell 11. Brottsoffrens uppgift om de skulle anmäla ett liknande brott i framtiden. Procent.

	Totalt (n=161)
<i>När du vet vad du vet i dag, skulle du anmäla en liknande händelse till polisen i framtiden?</i>	
Ja	83%
Nej	6%
Vet inte	11%
Totalt	100%

Flera personer som menar att de är osäkra på om de skulle anmäla ett liknande brott i framtiden anger samma orsak. En ung man utsatt för misshandel förklarar:

”Det är alldeles för lätt för gärningsmannen att få tag på adressen och söka upp mig.”

En yngre medelålders man utsatt för hot mot tjänsteman förklarar varför han inte skulle anmäla ett liknande brott i framtiden:

”Det är meningslöst eftersom buset ej får något straff, slöseri med pengar. Fortsätter det så här med domarna så är risken att offren dömer och straffar på plats vilket är farligt för rättssäkerheten.”

Diskussion

Under senare år har brottsoffrens situation kommit allt mer i fokus. Det gäller såväl i den allmänna debatten som inom forskningen och inom rättsväsendet. Utvecklingen kan sägas ha kulminerat genom att riksdagen våren 2001 antog propositionen *Stöd till brottsoffer* (prop. 2000/01:79). Propositionen betonar bland annat betydelsen av utbildningsinsatser, samverkan samt vidgad och fördjupad forskning inom brottsofferområdet.

I anslutning till propositionen fick en rad myndigheter särskilda uppdrag i syfte att utveckla sitt brottsofferstödande arbete. För Rikspolisstyrelsens, Riksåklagarens och Domstolsverkets vidkommande framhålls exempelvis vikten av regelbundna så kallade brottsofferstudier för att, ur ett medborgarperspektiv, kartlägga brottsoffers erfarenheter av och synpunkter på rättsväsendet. Denna undersökning skall ses som en del i detta arbete.

Till att börja med kan konstateras att brottsoffren som deltagit i undersökningen på det stora hela är nöjda med kontakten med rättsväsendets aktörer. Exempelvis beskrivs de enskilda poliser, åklagare och anställda vid tingsrätterna i första hand som professionella, hjälpsamma och sympatiska. Brottsoffren har överlag stort förtroende för rättsväsendet och uppger i stor utsträckning att de skulle anmäla en liknande händelse i framtiden. Vidare är det stora flertalet nöjda med åklagarens hjälp med skadeståndet och tingsrätternas kallelseblanketter.

En närmare granskning visar emellertid på en rad resultat som är av betydelse för rättsväsendets arbete med att flytta fram positionerna på brottsofferområdet.

För det första visar resultaten att brottsoffren har större behov av information än vad som tillgodosetts, vilket överensstämmer med resultat från andra studier. Som tidigare redovisats har polisen en omfattande informations- och underrättelseskyldighet gentemot brottsoffer. Trots detta uppger knappt vart annat brottsoffer att de fått information om möjligheten att få hjälp av åklagaren att föra skadeståndstalan. Ännu färre har informerats om brottsskadeersättning samt om möjligheten till hjälp och stöd från myndigheter och ideella organisationer.

I detta sammanhang är det viktigt att notera att som reglerna är utformade i dag finns det inte något absolut krav på att information skall lämnas. Exempelvis skall information om målsägandebiträde och/eller besöksförbud endast lämnas i de fall då någon av åtgärderna kan bli aktuell. När det gäller information om brottsskadeersättning är huvudregeln att information i princip alltid skall lämnas. Dock kan undantag göras om kretsen av målsägande är mycket stor. Information om stödperson, rättshjälp och stödjande organ skall lämnas i lämplig utsträckning, såvida inte brottet har integritetskränkande inslag då information alltid bör lämnas. Vidare skall alla brottsoffer som så önskar få besked om olika beslut som fattas i ärendet, vilket bygger på att brottsoffer tillfrågas om de vill ha denna information.

Att utsättas för brott är inte sällan en starkt känslomässig upplevelse som innebär att tilliten till omgivningen påverkas negativt samtidigt som kontrollen över den egna situationen försvinner. Information om förutsättningarna i det egna ärendet, liksom om det allmänna förfarandet i en polisutredning, är därför något som kan hjälpa brottsoffer att återfå kontrollen och att handskas med situationen. Information är också ofta en förutsättning för att brottsoffren själva skall kunna tillvarata sina rättigheter. I detta sammanhang är det även viktigt att påminna om att otillräcklig eller otydlig information kan förorsaka polisen betydande merarbete.

Brottsoffer kommer alltid att ha ett stort behov av information. Det kommer därför troligen också alltid att finnas ett visst missnöje över brist på information. Det ligger emellertid i polisens och det övriga rättsväsendets intresse att minimera detta missnöje. Det gäller inte minst utifrån resultaten från denna och andra undersökningar som visar att det finns ett samband mellan brottsoffrens uppfattning om informationen och inställningen till polisen. Personer som är nöjda med informationen har generellt sett en mer positiv inställning till polisen.

Även om polisen inte i alla delar har en absolut skyldighet att informera och underrätta brottsoffer kan man på goda grunder anta att majoriteten av de brottsoffer som ingår i undersökningen väl uppfyller kriterierna för att få information. Resultaten från undersökningen visar således att polisen inte uppfyller sin informations- och underrättelseskyldighet på ett sätt som vore önskvärt ur ett brottsofferperspektiv. En jämförelse med en liknande studie av Lindgren (1999) visar till och med att brottsoffren genomgående har fått information i mindre utsträckning.

Förutom information från polisen har åklagarna och tingsrätterna en viktig funktion när det handlar om att tillgodose brottsoffer informationsbehov. Endast drygt hälften av de tillfrågade uppger dock att de fått information från åklagaren eller åklagarmyndigheten. Ett liknande resultat kan ses när det gäller information från tingsrätten. Exempelvis har endast 20 procent fått information om möjligheten att vänta i ett särskilt väntrum och cirka hälften om vad det innebär att vara målsägande.

Inom ramen för undersökningen har även samtliga berörda polismyndigheter, åklagarkammare och tingsrätter kontaktats i syfte att undersöka i vilken utsträckning information rutinmässigt ges till brottsoffer, om det finns särskilda väntrum, hur möjligheterna till stöd och hjälp ser ut i praktiken m.m.

Resultatet från denna genomgång visar att polismyndigheterna, åklagarkammarna och tingsrätterna i stor utsträckning har informationsbroschyrer etc. Rutinerna beträffande vilken information som ges varierar däremot mellan enskilda tingsrätter, polismyndigheter och åklagarkammare. Att det finns brister i rutinerna framgår av flera uttalanden, till exempel: ”i alla fall gör jag det” (skickar med informationsbroschyrer) och ”fast det händer väl inte varje gång” (att informationsbroschyren ”Målsägande vid domstol” bifogas kallelsen).

För det andra tyder resultaten på att brottsoffer fortfarande i stor utsträckning möter åklagaren först på rättegångsdagen, antingen strax innan rättegången börjar eller inne i själva rättssalen.

Som reglerna är utformade har åklagaren ingen skyldighet att sammanträffa eller personligen ta kontakt med brottsoffren före huvudförhandlingen. Det kan dock finnas en rad fördelar med en personlig kontakt. Det kan till exempel i vissa fall gagna utredningen genom att åklagaren ges möjlighet att själv bedöma offrets trovärdighet och förmåga att klara av ett påfrestande förhör. Dessutom ges åklagaren tillfälle att förbereda brottsoffret på vad som kommer att hända vid huvudförhandlingen samt informera om möjligheter till målsägandebiträde och stödperson etc. En personlig kontakt mellan åklagaren och brottsoffret kan också medföra att den drabbade får förtroende för åklagaren och därmed har lättare att lämna sin redogörelse vid huvudförhandlingen. En personlig kontakt, med beaktande av åklagarens krav på objektivitet, före huvudförhandlingen kan således innebära fördelar för såväl brottsoffret och åklagaren som för själva processen.

Även om man i dag i större utsträckning än tidigare strävar efter åklagarbundna mål är det inte ovanligt att en åklagare handlägger målet under förundersökningen samt väcker åtal och att en annan åklagare har målet vid huvudförhandlingen. Detta gör att brottsoffer som har frågor inte alltid kan nå "sin" åklagare. I detta sammanhang är servicen och tillgängligheten vid åklagarkammarna viktig.

För det tredje visar resultaten att förhållandevis många är missnöjda med förhållandena under väntetiden i tingsrätten. Den främsta orsaken till detta missnöje är att de har varit tvungna att vänta i samma väntrum som den tilltalade. Av de tingsrätter som ingår i undersökningen saknar två ett särskilt väntrum för brottsoffer och vittnen. Båda uppger dock att de vid behov kan ordningsställa ett tjänsterum eller liknade där brottsoffer och vittnen kan vänta. Detta bygger på att brottsoffer informeras om denna möjlighet. Resultaten från denna undersökning visar dock att endast cirka 20 procent har informerats om möjligheten till särskilt väntrum.

Sammanfattningsvis kan konstateras att brottsoffrens situation i rättsprocessen har uppmärksammats i allt större utsträckning under senare år. Ett antal förbättringar har också genomförts, till exempel informationsbroschyrer, särskilda väntrum och förstärkt utbildning i brottsofferfrågor m.m. I praktiken är det dock samma frågor som diskuteras i dag som för tio år sedan. Det handlar om att polisen inte uppfyller sin informations- och underrättelseskyldighet, att brottsoffer möter åklagaren först inne i rättssalen, samt att brottsoffer tvingas vänta i samma väntrum som den tilltalade och dennes kamrater.

För att rättsväsendets aktörer fullt ut skall kunna tillgodose de krav som statsmakterna, internationella samfund, samverkande myndigheter och enskilda brottsoffer ställer krävs ytterligare ansträngningar. Under förutsättning att de handlingsplaner som Rikspolisstyrelsen, Riksåklagaren respektive Domstolsverket nyligen presenterat omsätts i praktiken finns goda möjligheter att åstadkomma en förbättring för kriminalitetens offer.

Litteratur

BRÅ. (1988:1). Målsägandes behov av hjälp. I *Brottsoffer* (s. 21-66). BRÅ utredning 1988:1. Brottsförebyggande rådet, Allmänna Förlaget, Stockholm.

Cozijn, C. (1988). Schadevergoeding door het Schadefonds of door de dader: het oordeel van het slachtoffer. *Onderzoek en beleid*, no. 88. Staatsuitgeverij, Den Haag.

DN Debatt. (1997). *En misshandlad kvinna skriver om vårt rättssystem: Jag behandlades som luft*. DN Debatt 3/3 1997.

Ds 1993:29. *Brottsoffren i blickpunkten – åtgärder för att stärka brottsoffrens ställning*. Allmänna Förlaget, Stockholm.

Ds 1995:1. *Vittnen och målsägande i domstol*. Allmänna förlaget, Stockholm.

DV-rapport 2002:6. *Framtida riktlinjer för säkerhetsarbete i domstolsväsendet*. Domstolsverket, Jönköping.

DV-rapport 2003:2. *Brottsoffer – redovisning av tre regeringsuppdrag*. Domstolsverket, Jönköping.

Fredriksson, M. & Malm, U. (1995). *Brottsoffrens rättigheter i brottmålsprocessen*. Norstedts juridik, Stockholm.

Hagan, J. (1983). *Victims Before the Law: The organizational domination of criminal law*. Butterworth, Toronto.

Hedlund, E. (1979). *Våldtäktskliniken*. Prisma, Malmö.

Jonsson, G. (1995). *Brottsoffer i blickpunkten: Hur mår de?* Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.

Lindgren, M. (1996). *Polisen och Brottsoffren: Polismyndigheten i Stockholms län*. PHS Forskning 1996:3. Polishögskolans forskningsenhet, Solna.

Lindgren, M. (1997a). *Polisen och Brottsoffren: Polismyndigheten i Göteborgs och Bohus län*. Polismyndigheten i Göteborgs och Bohus län, Göteborg.

Lindgren, M. (1997b). *Brottsofferarbetet i Sverige – en kunskapsöversikt*. Brottsoffermyndigheten, Umeå.

Lindgren, M. (1999). *Brottsoffren i rättsprocessen*. Domstolsverket, Jönköping.

Lindgren, M. (2002). *Vad tycker brottsoffren om polisen? En undersökning vid Polismyndigheten i Uppsala län*. Polismyndigheten i Uppsala län, Uppsala.

Lindgren, M. & Christianson, S-Å. (1994). *Relationen mellan Polis och Brottsoffer i Stockholms Polismyndighet*. PHS Forskning 1994:2. Polishögskolans forskningsenhet, Solna.

Lindgren, M. & Lagerbäck, B. (1996). Att drabbas av brott: om brottsoffers reaktioner och behov. I S-Å Christianson (red.), *Rättspsykologi* (s. 315-343). Natur och Kultur, Stockholm.

Lindgren, M., Pettersson, K-Å. & Hägglund, B. (2001). *Brottsoffer. Från teori till praktik*. Jure CLN, Stockholm.

Lindgren, M. & Qvarnström, J. (2003). *Vad tycker brottsoffren om polisen? En undersökning vid Polismyndigheterna i Blekinge, Kalmar och Kronobergs län*. Opublicerad stencil.

Lurigio, A. J. & Resick, P. A. (1990). Healing the Psychological Wounds of Criminal Victimization: Predicting Postcrime Distress and Recovery. I A. J. Lurigio, W. G. Skogan & R. C. Davis (red.), *Victims of crime: problems, policies and programs* (s. 50-68). Sage Publications, London.

Maguire, M. (1985). Victims' Needs and Victim Services: Indication from Research. *Victimology: An International Journal*. Vol. 10 (s. 539-559).

Newburn, T. & Merry, S. (1990). *Keeping in Touch: Police-Victim Communication in Two Areas*. Home Office Research Studies No. 116, London.

Persson, L. G. W. (1990). *Brottsoffer. Del 1*. Trygg-Hansa, Stockholm.

Porsfelt, D. & Klosterberg, C. (1996). *Vittnesstöd: Bilder av en försöksverksamhet vid tingsrätten i Växjö*. Samhällsvetenskapliga institutionen, Högskolan i Växjö.

Rosenbaum, D. P. (1987). Coping with victimization: The effects of policy intervention on victims' psychological readjustment. *Crime and Delinquency*. Vol. 33, nr. 4 (s. 502-519).

RPS. (1997:3). *Polisen och Brottsoffren: En Brottsofferstudie i Polismyndigheten i Östergötlands län*. RPS Rapport 1997:3. Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

RPS. (1999). *Iakttagelser vid inspektioner av brottsutredningsverksamheten – några sammanfattande synpunkter*. Rikspolisstyrelsen, Tillsynsenheten, Stockholm.

RRV. (1997:48). *Domstolsväsendet. Resursfördelningssystem och hinder för ett effektivt resursutnyttjande*. Riksrevisionsverket, Stockholm.

RÅ. (2001). *Riksåklagarens riktlinjer och handlingsplan för åklagarväsendets brottsofferarbete* (Dnr 2001/0979).

Shapland, J., Willmor J. & Duff P. (1985). *Victims in the criminal justice system*. Gower Publishing Company Limited, Aldershot.

Smith, B. L. (1988). Victims and Victims' Rights Activists: Attitudes Toward Criminal Justice Officials and Victim-Related Issues. *Criminal Justice Review*. Vol. 13, nr. 1 (s. 21-27).

SOU 1998:40. *Brottsoffer. Vad har gjorts? Vad behöver göras?* Betänkande av Brottsofferutredningen. Fritzez, Stockholm.

Tiby, E. (1999). *Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Övriga dokument

Inspektion av brottsofferverksamheten. Polismyndigheten i Halland (dnr VKA-128-320/97). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Inspektion av brottsofferverksamheten. Polismyndigheten i Norrbotten (dnr VKA-128-3935/97). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Inspektion av brottsofferverksamheten. Polismyndigheten i Kalmar (dnr VKA-128-3931/97). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Inspektion av hanteringen beträffande våld mot kvinnor. Polismyndigheten i Västra Götaland (dir. VKA-128-4716/99). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Inspektion av hanteringen beträffande våld mot kvinnor. Polismyndigheten i Örebro (dir. VKA-128-4717/99). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Inspektion av hanteringen beträffande våld mot kvinnor. Polismyndigheten i Norrbotten (dir. VKA-128-4718/99). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Redovisning av regeringsuppdrag angående brottsoffer. (dir. POL-483-3694/01 respektive POL-480-3692/01). Rikspolisstyrelsen, Stockholm.

Prop. 1999/00:1. Budgetproposition för 2000. Utgiftsområde 4, Rättsväsendet.

Prop. 2000/01:1. Budgetproposition för 2001. Utgiftsområde 4, Rättsväsendet.

Prop. 2000/01:79. Stöd till brottsoffer.

”Att stödja, skydda och hjälpa brottsoffer
skall inte i första hand göras för att det är 'synd' om
offren eller för att man skall vara snäll.
Ytterst handlar det om att brottsoffer skall
tillförsäkras sina grundläggande
mänskliga rättigheter.”

RIKSPOLISSTYRELSEN,
POLISENHETEN, 102 26 STOCKHOLM

RIKSÅKLAGAREN,
BOX 5553, 114 85 STOCKHOLM

Domstolsverket

DOMSTOLSVERKET, 551 81 JÖNKÖPING